

DOI: 10.7596/taksad.v6i6.1197

Citation: Erdoğan, H., & Yücedağ, İ. (2017). Belgeler Işığında Osmanlı Eğitiminde Yeni Sistem Arayışları Sürecinde Araç-Gereç Kullanımı. Journal of History Culture and Art Research, 6(6), 461-481. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i6.1197>

Belgeler Işığında Osmanlı Eğitiminde Yeni Sistem Arayışları Sürecinde Araç-Gereç Kullanımı

The Use of Equipments in the Pursuit of New System in Ottoman Education in the Lights of Documents

Hamit Erdoğan¹, İsmail Yücedağ²

Abstract

The concept of formation in the field of education seems to have a system of earlier and later approaches. In this context, the history of present Turkish Education System has also found meaningful. In order to explain how education system has developed from the past to present, it is useful to see the education system as the most important function in transferring the existing culture for the growth of future generations. All educational systems run by various groups, except for Enderun School, were connected to a system and a contemporary education system was evolved to provide government supervision. In addition, on realization of importance of education in development activities, Ottoman Empire started to focus on innovations in education systems. At the end of 1800s and beginning of 1900s, efforts were made to develop Ottoman Education System on permanent basis by using material equipments for learning which had associated to permanent change in educational behavior. It is observed that the state continued efforts to enhance efficiency of educational institutions till the state was powerless and weak during its last periods. Moreover, the evaluation of historical documents revealed that there was a check on study material by the state in the educational institutions. In other words, it was not allowed to teach a book until it is recommended by the state, hence some books were taken out from school. Another important point revealed during analysis was related to women's education. Women's education gained importance parallel to view that every citizen must have educational opportunity.

Keywords: Education, Learning, Material, Book, Course, Vocational education, Curriculum.

¹ Karabük Üniversitesi Öğretim Üyesi. E-mail: herdogan@karabuk.edu.tr

² Karabük Üniversitesi Öğretim Üyesi. E-mail: ismailyucedag@karabuk.edu.tr

Öz

Oluşum adını verdiğimiz kavrama eğitim boyutundan bakıldığında bir sistemin öncesi ve sonrası olduğu görülür. Günümüz Türk eğitim sisteminin de geçmişi bu bakımdan anlam kazanmaktadır. Gelecek kuşakların yetişmesinde mevcut kültürün aktarılmasının önemli bir işlevi bulunan eğitimin geçmişte nasıl yapıldığı konusunu aydınlatma amaçlı bu çalışmada belgeler ışığında günümüz eğitim sistemine ulaşmanın adım adım nasıl gerçekleştiğini görmek amaçlanmaktadır. 19. yüzyıla kadar Enderun mektebi dışında çeşitli grupların kendi görüş ve düşünceleri doğrultusunda verilen eğitim çabalarının artık bir sisteme bağlandığı, devletin gözetiminin ve denetiminin çağdaş eğitim sisteminin kurulmasıyla sağlanmaya çalışıldığı da bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilave olarak, gelişmenin yolunun eğitime verilen önemden geçtiğinin düşüncesi de Osmanlı'yı eğitim arayışlarına itmiştir. 1800'lü yılların sonları ile 1900'lü yılların başında kalıcı izli davranış değişikliği olarak nitelendirilen öğrenmenin Osmanlı eğitim sisteminde, eğitimin olmazsa olmazı sayılabilecek araç, gereç kısaca materyal kullanımını belgeler ışığında ele alarak kalıcılığının sağlanmaya çalışıldığını görmek mümkündür. Devletin güçsüz kaldığı, zayıfladığı son dönemlerinde bile eğitim açısından birtakım çabaların gösterildiği, devletin en uzak yerlerdeki eğitim kurumlarına dahi ulaşmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Yine inceleme konusu yapılan belgelerden çıkarılacak bir sonuç da devletin okullarda okutulacak kitaplarla ilgili titiz bir inceleme yürüttüğü, müfredata uymayan kitaplara izin verilmediği yani her kitabın okullara önerilmediğidir. İnceleme sırasında vurgulanması gereken bir diğer nokta da 19. yüzyılın son dönemlerinde her vatandaşın eğitim alması gerektiği görüşünün ön plana çıkarak kadın eğitimine de gereken önemin verilmeye başlandığıdır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Öğrenme, Materyal, Kitap, Ders, Meslek eğitimi, Müfredat (Öğretim programı).

Eğitim nedir?

Şüphesiz sokakta günlük hayatın içinde karşılaştığımız insanlar, bu sözcüklerin anlamlarını gördüğü, bildiği ve izlediği kadarı ile yanıtlamaya çalışır. Bu çalışmada halk arasında konuşulan eğitim sözcüğünün anlamından çok, olaya bilimsel açıdan bakmak amaçlanmıştır. Bilimsel açıdan ele alındığında eğitim, insanın kendi davranışlarında başkalarının etkisiyle birtakım değişimler oluşturması demektir. Böyle bir oluşum, doğumdan ölüme kadar yaşam boyu devam eder bir süreçtir. Ancak eğitim denildiğinde, çoğunlukla bu denli genel ve geniş sınırları olan bir anlam akla gelmemektedir (Başaran,1992: 12). Bu nedenle bu sınırın içinde değerlendirilmesi gereken aile, toplumsal eğitim, usta-çırak ilişkisi gibi eğitimsel etkiler, eğitim kavramı içinde olsalar bile eğitim alanından kabul edilmemekte, eğitim denildiğinde de, genel olarak planlı yapılan eğitim akla gelmelidir.

Planlı (formal) eğitim

İnsan, gereksinmelerini karşılamak, doyurmak, gidermek için uğraşır. Her gereksinme ortaya çıktığında bunun ortadan kaldırılması insan için bir amaç olur. Bu amaca ulaşmak için insanın yeterli bilgi ve becerisi varsa ve de karşılaştığı sorunları çözmek için olumlu tutum içinde ise ona yardıma gerek yoktur. Ancak insan amacına ulaşacak yeterlikte değilse, onun bu sorunları çözebilmesine yardım edecek bilgi, beceri ve tutumun kazandırılması gerekir.

İnsan karşılaştığı sorunları çözmek konusunda her zaman kendi başına başarılı olamaz; bunun için gerekli bilgileri bazen başkalarından öğrenmeye çalışır, bazen de başkalarının kendine bazı yeterlikleri, bilgi ve becerileri kazandırmasını ister. Bilinmeyen bilenden öğrenilmesine bu yüzden gereklilik duyulur. Bilen kişinin bilmeyen kişiye belli yeterlikleri kazandırmaya çalışması daha önceden, planlanmış bir öğretme-

öğrenme ortamının yaratılmasını, bu ortamda öğrenmenin gerçekleştirilmesini gerektirir. Bu tür öğretme-öğrenme sürecine planlı ya da formal eğitim denir. (Başaran,1992: 12; Demirel, 2012: 10).

Planlı (formel) eylem denildiğinde eğitim kavramı bu durumda kasıtlılığı (tasarlanarak, bilinçli olarak) rastgeleliği dışarıda bırakmaktadır. Bilindiği gibi rastgelelik avcılıkta kullanılan bir deyimdir. Bu boyuttan ele alındığında amaç, balık tutmak, avlanmak değil eğitim yapma olmaktadır. Planlı eğitim denildiğinde de işin içine “N” harfi ile başlayan sözcükler peşpeşe sıralanmaktadır. Yani planlı eğitim 5N 1K ilkesi ile açıklanabilir mi? Bu durumu aşağıdaki gibi açıklama yapmak olasıdır:

- 1. N, Ne sorusunun cevabı, eğitimin konusunu,
- 2. N, Niçin sorusunun cevabı da eğitimin yapılma amacı ve dolayısıyla varmak istediğimiz hedefi,
- 3. N, Nasıl sorusu da eğitimin nasıl gerçekleştirileceğini ve ne ile niçin sorularının belirlenmesini,
- 4. N, Nerede sorusunun cevabı daha önceki sorularla içi içe bir şekilde ele alınarak, eğitim ortamının düzenleneceği yeri, mekânını belirlemede,
- 5. N, Ne zaman sorusu süre boyutu ile ilişkilidir. Ne zaman ne kadar sürede sorularının yanıtı ile ilgilidir.

Bu çalışmada diğer N’ler kapsam dışında bırakılarak nasıl sorusu yani 3.N ele alınacaktır. Ancak içeriği itibarıyla çok kapsamlı olan bu sorunun kapsamı daraltılmış ve “Osmanlı’da eğitim nasıldı?” sorusu irdelenmeye çalışılmıştır.

2000’li yıllar esas alınarak bakıldığında farklı açılardan yapılacak değerlendirmeler çerçevesinde ülkemizin eğitim sistemine ilişkin pek çok şeyler söylenebilir. Tarihsel boyuttan bakıldığında ise eğitim gibi oldukça geniş bir alanda yer almasına karşılık bu çalışma içinde özellikle konu ile ilintisi bakımından Osmanlı eğitimine ilişkin belgelerden yola çıkılarak ortaya “Osmanlı eğitim sistemi nasıldı?” sorusuna cevap arama amaçlanmış olduğundan, özellikle o dönemde kullanılan yöntem, araç ve gereçler bir kısım arşiv belgeleri incelenerek konuya ışık tutulmuştur.

Osmanlı eğitim sistemini, genel hatlarıyla yenileşme dönemi öncesi, yenileşme dönemi, Tanzimat dönemi ve Tanzimat sonrası dönem olmak üzere safhalara ayırarak incelemek mümkündür. Osmanlı eğitim sisteminde yenileşme dönemi öncesi eğitim kurumlarını dini eğitimi temele alan sıbyan mektepleri, Enderun mektebi ve önceleri akli ilimlere de yer verilirken zamanla dini eğitimin ön plana çıkmasıyla neredeyse tümüyle nakli ilimlerin öğretiminin yüksek öğrenim seviyesinde yapıldığı medreseler şeklinde ele almak mümkündür.

Ergin (1977: XII) de yaptığı sınıflamada benzer dönemleri kullanmıştır: Birinci dönem: Skolastik dönem. İstanbul’un fetih tarihi olan 1453 yılında başlayıp 1938 senesi sonuna kadar 465 yıl süren dönem. Bu dönem millî olmaktan çok dinî eğitimin ön planda olduğu dönem olarak nitelendirilir. Bu dönemde genellikle din dilinin Arapça, edebiyat dilinin ise Farsça olması nedeniyle Türkçenin geri planda olduğu görülmektedir.

İkinci dönem: Garplılaşma ve yenilik dönemidir. Bizde ilk Garplılaşma hareketi tarihi kabul edilen 1773’ten 1923’e kadar yaklaşık 150 yıl devam etmiştir. Bu dönem ne tamamiyle millî, ne tamamiyle dinî olarak adlandırılmayacağı gibi yine tam anlamıyla garplılaşma olarak nitelendirilemeyecek bir dönemdir. Türkçe, Osmanlıca adı altında mekteplere girmiş, Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce ile birlikte yaşamıştır.

Üçüncü dönem: Türkleşme ve milliyetçilik dönemidir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile başlayan bu dönemde Arapça ve Farsça okulların eğitim programlarından çıkarılmış, Osmanlı Türkçesi olarak isimlendirilen Arap alfabesi terk edilerek Latin alfabesine geçilmiştir.

Avrupa, Rönesans ve Reform hareketleri arasında yaklaşık iki yüz yılda yeniçağ dünyasının ilköğretim modelini meydana getirmişti. Rönesans, üniversal düzeyde üst katmanın entellektüalizmin hareketi, Reform ise, toplum tabanından, inanç dünyasından gelen bir hareket olarak nitelendirilir. Her ikisi birden, iki karşıt yönde modern ilköğretimin oluşmasına ortaklaşa yardım ettiler. Üniversite Rönesans'ta, ilköğretime doğayı ve toplumu, Reform ise, kilise aracılığıyla ona anadilini, hepsinden önemlisi yaşamı getirmişti. Sonuçta ikisi de kazandı. Birincisi tabanında yaşam birikimine, diğeri tabana bilinçli bir şekilde yayılma olanağı buldu.

Burada dile getirilecek bir diğerk nokta da matbaanın bulunuşu ile bilgi paylaşımının hızının artmasıdır. Çünkü basım tekniğinin gelişmesiyle gelecekteki gelişimler için ilköğretimin halka, kamuya verdiği uyanıklıkla, Avrupa hız alma noktasına ulaşmıştı (Ciritli, 1983: 267). Madalyonun diğerk yüzünden bakıldığında bu dönemlerde Osmanlı Devleti'nde belli konudaki kitaplar için sınırlı bir fonksiyon üstlenen matbaa Avrupa'da olduğu gibi etkin bir rol üstlenemiyordu. Muallim Cevdet (1978: 114-126) de gayrimüslim denilen Ermeni ve Rum tebaada matbaa faaliyetlerinin Osmanlı Müslüman kesiminden yıllar önce başladığına işaret etmektedir.

Fortna (2013:20), "Yaygın okuma modern toplumla eşanlımlıdır." demektedir. Ekonomistlerin ileri sürdüğü gibi eğitimin önemli işlevlerinden birisi de ekonominin istediğı nitelikte insangücünü yetiştirmektir. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliğı* isimli eserinde eğitilmiş insan gücünün para ve diğerk makinalardan önemli olduğunu vurgulamıştır (Smith, 1776, 2016).

Osmanlı Devleti de eğitimin öneminden yola çıkarak eğitimde moderleşme çalışmalarına hız vermiştir. Sürekli yapılan savaşlar, zamanla artan yenilgiler, peşi sıra yaşanan toprak kayıpları ve hükümlanlık sınırlarının gerilemesinin etkisi Osmanlı'yı arayışa itmış ve batılı anlamda açılan mühendishaneler yukarıda adı geçen döneme ek olarak eğitim vermeye başlamıştı.

18. yüzyılda başlayan askeri ıslahat düzenlemeleri sonucunda özellikle askeri eğitim veren kurumlar, eski eğitim anlayışından farklı yeni bir eğitim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Mühendishanelerde ilk uygulamaları görülen bu yeni tarzdaki eğitim, bilim anlayışı ve eğitim felsefesine farklılık getirmişti. Öte yandan mevcut eğitim sistemi içindeki günümüz üniversiteleri anlamındaki medreselerde batılılaşma eğilimlerinin yaygınlaştığı bu dönemlerde medrese ulemasının anlamsız bir ısrarla muhalefet gösterdiği, yenileşme çabalarında ciddi anlamda bir çaba ortaya koymadığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde ulemadan olup Fransa'da bir dönem eğitim görmüş olan Selim Sabit Efendi'nin derslerinde harita gibi bazı araç ve gereçleri Batı ülkelerinde gördüğü gibi uygulamaya kalkınca dine ve inançlara karşı çıkmış gibi ulema çevresinden tepki gördüğü, bu hususun devrin şeyhülislamınca da desteklendiğı Yakupoğlu (2006: 252) tarafından dile getirilmiştir.

Ortaylı (2016:120), Osmanlı aydınları arasında medreseli-mektepli ayırımına zamanla mektepli-alaylı ayırımının da eklendiğini, diploma ve düzenli eğitimin 19. yüzyıl Osmanlı insanının hayatını ilk yıllarda etkileyen ve ayrı bir yola sokan iki kuvvetli toplumsal kurum olduğuna dikkat çekmekte ve Osmanlı aydınlarının bu dönemde çok okuyup yazdığını söylemenin güç olduğunu belirtmekte ve 1822-1845 yılları arasında iki yüz elli civarında eserin basıldığı, bütün Tanzimat dönemi boyunca bunun birkaç bini geçmediğini, oysa aynı dönemde batılılaşma çabası içindeki Rusya'da Büyük Petro döneminden Ekim Devrimine kadar iki yüz bini aşkın kitap basıldığını belirtmektedir. İşin ilginç yanı matbaanın açılması başlangıç alınarak hesaplandığında yaklaşık yüz yıllık bir süre içinde basılan eser sayısı seksen civarındadır.

Yine Ortaylı (age, 121), Tanzimat Dönemi ve hemen akabinde Osmanlı kadınının da hayatında eğitim imkanlarının açılmasıyla kayda değer gelişmenin yaşandığına işaret etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde, kızlar için ilk ilköğretim (iptidâiye) ve ortaokul (rüştîye) okulları (mektepleri), 1850 yılında açıldı. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi doğrultusunda açılan bu okullara bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla bir kız öğretmen okulunun açılması öngörülüp 26 Nisan 1870'te açılmıştır.

Tanzimat Dönemi diye adlandırılan dönemde ise (1839-76), devletin yeniden biçimlenmesinde ve bu yeni biçimi koruyup kollayacak önder tipi yetiştirilmesinde eğitimin önemi anlaşıldığından daha başka bir deyişle hasta adam olarak nitelenen devletin iyileştirilmesinin eğitimle sağlanacağına inanıldığından, bu yönde adımlar atılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'yı arayışlara, çabalara iten neden eğitimin herşeyin başı olduğu düşüncesi olsa gerektir. Nitekim, 20. Yüzyılı başlarında ileri sürülen ancak o zamanki hesaplama yetersizliğinden dolayı kesinleştirilemeyen eğitim-ekonomi ilişkisi dolayısıyla kalkınma ve gelişme kavramları 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kesin ve net olarak ortaya çıkarılabilmektedir. Sonuçta eğitimin, daha doğrusu insan gücüne, insana yapılan yatırımların getirisinin diğer yatırımlardan daha akılcı ve karlı olduğudur. Smith (1776; 2016), bunu *Milletlerin Zenginliği* isimli eserinde de kuramsal olarak ileri sürmüştü. Demek ki Osmanlı da gelişmenin yolunun eğitimden geçtiğine inandığı için bu yolu seçmiştir diyebiliriz.

Bu düşünce Tanzimat sonrasında çağı yakalama telaşına düşen Osmanlı Devletinde de özellikle eğitim boyutunda birtakım arayışlar artarak bir gelişme göstermiştir. Nitekim Karpat'ın (2013:XV) konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Birçok İslâm devleti Batı emperyalizmi tarafından yok edilince yani İslâm'ın kuruluşundan beri devlet-toplum ikiliği ortadan kalkınca ortaya yeni bir durum çıkmıştır. “İslâmî” devletin yerini İngiliz, Fransız gibi gayrimüslim idare alınca devlet İslâmî karakterini ve meşruiyetini kaybetmiştir. Böylece toplum, kimliğini ve kültürünü korumak için yeni yollar aramaya koyulmuştur. Başka bir deyimle Müslüman topluluklar yeni siyasi bir idare, yani zamanına ve kendi ruhuna uygun yeni bir devlet tipi aramak yoluna gitmiştir. İhya ve yenileşme hareketleri bu arayışın neticeleridir. Osmanlı, siyasi özgürlüğünü ve geleneksel devlet şeklini muhafaza ettiği için yeni bir yol aramakta serbest kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti hem iç hem de dış güçler zoru ile 18. yüzyıldan sonra yeni bir toplum ve devlet olma sürecine girmiştir. Bu sürece Osmanlı kendi serbest kararı ile başlamıştır. Başka Müslüman topluluklar Fransız, İngiliz, Rus işgalinden kurtulmak için savaşırken siyasi özgürlüğünü korumuş olan Osmanlı Devleti, kendi serbest kararı ile çağına uyma yollarını kendisi seçmiştir. Ve bu yolu seçen tek Müslüman devlet Osmanlı'dır.”

Bu çalışmanın odak noktasını da Tanzimat sonrası dönemdeki eğitimin nasıllığına yönelik belgeler oluşturmaktadır. Bu sayede eğitimdeki arayış çabaları çerçevesinde geçmişte neler yapılmaya çalışıldığı, eğitimin kalitesinin yanında araç gereç temininde hedeflenen düzeye hangi oranda ulaşıldığı veya ulaşılamadığı yönünde bir karar verilmesine belli bir katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Karpat (2013: XXI), Osmanlı'da mesleki okulların sayısının 1850'de 4-5 iken 1900'de 26'ya çıktığını, buraya öğrenim görmeye gelen öğrencilerin de orta sınıfa mensup ailelerin çocukları olduğunu belirtmektedir. Gelenekçi ve Osmanlı-İslam kültürüne bağlı bu sınıfın durumunu sağlamlaştırmak, gelişmelere ve gelirini artıracak teknolojiye açık olduğunu vurgulamaktadır. Yine Karpat'a (2013:XVII) göre Tanzimat sonrası girişilen çabalar devlete toplumu kökünden etkileme olanağı verdiğini, II. Mahmut'un kurduğu modern okulların amacının herşeyden önce devlete memur yetiştirmek olduğunu, böylelikle merkezi devlet otoritesinin uygulayacak eleman yetiştirmek olduğunu ve II. Abdulhamid'in üç aşamalı eğitimi öngören 1869 tarihli kanunu tatbikata geçirmesiyle alabildiğine arttığını ve taşrada yaşayan kimselere de böylelikle eğitim imkânı sağlandığı vurgulanmıştır. Ekte yer alan belgelerin incelenmesinden de taşradaki okulların sayısının arttığı ve bu okullarda eğitimin mümkün olduğunca materyal destekli yapılmasına gayret gösterildiği ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi öğrenme, en basit anlamda davranış değişikliği olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2003:70). Davranış, yaşantı, amaç ve süreç terimleri eğitimin niteliğini belirleyen kavramlardır (Başaran, 1992; 17-18). Öğrenme olayında da yukarıda değinilen nasıl sorusunun karşılığı gündeme gelmektedir. Öğrenmeyi kalıcı izli davranış değişikliği olarak kabul ettiğimizde bu değişikliğin kalıcılığını sağlayan yöntem ve teknikler

ile materyal, araç ve gereçler ön plana çıkmaktadır. Günümüzden yıllar öncesi düşünüldüğünde ise kullanılan materyaller nelerdi? sorusu akla gelmekte hemen akabinde de hatırlanabilen materyallerden biri de kitap olmaktadır.

Nitekim Fortna (2013: 17), “Modern dünyada okumanın önemi her yerde aşikârdır. Günümüz toplumunda okunmayı talep eden materyallerin oluşturduğu bir girdap sürekli karşımıza dikilmektedir. Bu malzemeye anlam verebilmek bu dünyaya katılımımız açısından hayati bir öneme sahip olduğu gibi, aslında modern varoluşla da zımnen eşanlamlıdır. Karşılaştığımız metinlerin ve imgelerin çeşitliliği fevkalade geniştir ve görünüşe bakılırsa sürekli genişlemeye de devam etmektedir. Aslında, okuma mecburiyeti o denli büyük ki, bu yüzden onu hiç sorgulamadan yapmaya devam ediyoruz, ya da yaygın bir İngilizce deyimini kullanırsak, onu tartışmasız “oldu” kabul ediyoruz [taken ‘as read’] demektedir.

Osman Nuri Ergin (1977: 13), Osmanlı eğitimine ilişkin olarak *Türkiye Maarif Tarihi* yazarı Nafi Atuf’tan yaptığı alıntıda bu konu ile ilgili arşiv belgelerinin olabildiğince incelenmesinin önemine aşağıda alıntılanan sözleriyle vurgu yapmıştır:

“Böyle bir tarihi yazabilmek için görülmesi zarurî olan bütün vesikaları bulabilmek hayli çetin bir meseledir. Malûm olan vesikalar bile şimdide kadar ciddî bir tahlile tâbi tutulmuş değildir. Maarifin gidişini anlıyabilmek için İçtimaî ve İktisadî müesseselerin de tarihini bilmek lâzımdır. Halbuki bu neviden tarihler bizde henüz yoktur... Bunlar yapılmayınca bir maarif tarihi nakıs kalır...”

Konu ile ilgili arşiv belgeleri

Çalışmada Osmanlı Devleti’ne ait arşiv belgelerinden konu ilgili olanlarından bir kısmının tespit edilerek incelenmesi suretiyle bakış açısına katkı sağlanması amaçlanmıştır. İlk incelenen belge 18 Haziran 1872 (11 Rebiülahir 1289) tarihli olup günümüz ortaokulları olarak adlandırabileceğimiz Rüştîye Mektepleri ile ilgilidir ve konu şu şekilde dile getirilmiştir:

“Mecidiye Rüştîye Mektebi öğrencilerinin eğitim ihtiyaçları için 9 adet Osmanlı Tarihi’nin posta yoluyla gönderildiğinin Tuna vilayetine bildirildiği, ayrıca Manisa Rüştîye Mektebi öğrencileri için talep olunan Küre-i Musattaha (Düzlemyuvar, yeryuvarlağı üzerindeki biçimleri tümüyle bir düzlem üzerinde göstermek amacıyla, çeşitli haritacılık yöntemlerine başvurularak hazırlanmış harita)’nın Maarif Kütüphanesi’nde mevcudu kalmadığından gönderilemediği, yalnızca bir Avrupa Haritası’nın posta yoluyla gönderildiğinin 5 Haziran 1288 tarihinde Saruhan Mutasarrıflığına bildirildiği, malzemeler yerine ulaştığında ise bilgi verilmesinin beklendiği...”

Belgeden rüştîye mekteplerinde tarih derslerinde Osmanlı Tarihi ile coğrafya derslerinde ise günümüzün haritalarına benzer yeryüzü haritası ve Avrupa haritasının kullanıldığı, coğrafya dersinde Avrupa Coğrafyasının okutulduğu anlaşılmaktadır.

İkinci belge, 10 Şubat 1889 (9 Cemaziyelahir 1306) tarihli olup günümüzün Ordu İline bağlı bir ilçe olan ancak o dönemde nahiye konumunda ve Trabzona bağlı olduğu belgeden anlaşılan Perşembe’de bulunan Rüştîye Mektebi’ne ilişkindir. Belgede, Perşembe Rüştîye Mektebi Muallim-i Evvel’i Osman’ın okul ile ilgili talepleri yer almaktadır. Belgenin içeriğinde şu bilgiler yer almaktadır:

“Rüştîye Mektebi’nde acil olarak ihtiyaç duyulan büyük boy 2 adet Avrupa, 2 adet Asya, 2 adet Afrika, 2 adet Amerika, 2 adet Avustralya, 2 adet Avrupa kıtasındaki Osmanlı Devleti, 2 adet Asya kıtasındaki Osmanlı Devleti haritaları, 1888 ve 1889 yıllarında mezun olanlara verilmek üzere 25 adet mezuniyet belgesi nüshası, yeterli miktarda günlük yoklama devam cetveli ile yeteri kadar aylık hülasa cetvellerinin gönderilmesiyle ilgili...”

Belgenin incelenmesiyle coğrafya derslerinde; Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Avustralya kıtalarının öğretildiği, ayrıca Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya kıtalarındaki topraklarının sınırları ile birlikte ele alındığı anlaşılmaktadır. Aynı belgeden, öğrenci devam takipleri için yoklamaların günlük olarak düzenli şekilde gerçekleştirildiği, bundan başka aylık hülasa (öz, özet) cetvellerinin düzenlendiği ve eğitim süresinin bitiminde mezun olma konumuna gelen öğrencilere diplomalarının verildiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü belge 9 Şubat 1911 (27 Kanunisanı 1326) tarihlidir. Belgede, Selanik Osmanlı Hastanesi Baştabibi Rifat Bey'in derslerde okutmak üzere düzenlenen bir ders kitabının eğitim için uygun olup olmadığının incelenmesi için gönderildiği, uygun görülmesi halinde öğrencilerin yararlanması amacıyla kullanılabileceği bildirilmektedir.

Günümüzde de eğitim sistemimizin vazgeçilmez ders araç ve gereçlerinden olan ders kitapları, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu hükümleri çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun incelenmesinden sonra kabul edilmektedir. Belgeden bu uygulamanın Osmanlı eğitim sisteminden bu yana sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Dördüncü belge, 30 Temmuz 1912 (15 Şaban 1330) tarihlidir ve günümüz eğitim sisteminde özellikle ortaöğretimde de tartışma konusu olan akademik alana yönelik eğitim veren ortaöğretim kurumları ile mesleğe yönelik eğitim veren ortaöğretim kurumlarına öğrenci yöneltmesiyle ilişkilidir.

Belge; sanayi eğitiminin gerekliliğinin ülkemiz için ne denli önemli olduğu ve bütün sanayi mekteplerine örnek olan Dersaadet Merkez Sanayi Mektebinin ders ve sanayi programlarının ülkenin ihtiyacı göz önünde bulundurularak yeniden incelenmesi, yabancı ülkelerdeki benzer okulların programlarına da uygun olacak şekilde programlarının tertip edilerek eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik olarak yeniden düzenlenmesi için ihtisas sahibi uzman kişilerden oluşan bir komisyon kurulması ve bu komisyonda Maarif Nezareti Darülfünun Makine Öğretmeni İzzet Bey'in üye sıfatıyla bulunmasının komisyonun çalışmaları açısından büyük yarar sağlayacağı Sanayi Umumi Müdürlüğüne düşünüldüğünden bu atamanın yapılmasının Ticaret ve Ziraat Nezareti'nce 16 Temmuz 1308 [29 Temmuz 1912] tarihinde uygun görülmesini konu edinmektedir.

Belgeden de anlaşılabilir gibi o dönem için kullanılan "Sanayi eğitiminin gerekliliğinin ülkemiz için ne denli önemli olduğu" vurgusu yaklaşık yüzyıldan bu yana eğitim sistemimizde işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirmede problemlerimizin o dönemde de var olduğu, aynı problemin günümüzde de ne yazık ki varlığını devam ettirdiğini, başka bir açıdan bakıldığında ise eğitimde kalite arayışının o dönemden günümüze süren bir problem olduğu anlaşılmaktadır denilebilir.

Beşinci belge 8 Haziran 1892 (12 Zilkade 1309) tarihlidir ve Van Vilayetindeki müslüman köylerde birer sıbyan mektebi kurulmasına ilişkindir. Belgede, sıbyan mekteplerinin kurulup müfredatının uygulanmasının zorunlu olduğu ancak maddi imkansızlıklar göz önünde bulundurularak ilk etapta her köye bir imam tayin edilerek ve mevcut imamlardan da yardım alınarak öncelikle çocukların devamının sağlanması ve dini bilgilerin verilmesi bilgisi yer almaktadır. Belgenin içeriğinde şu bilgiler yer almaktadır:

"Van Vilayeti dâhilinde bulunan Müslüman köylerinde birer sıbyan okulu kurularak Maarif Nizamnamesinin belirlediği kurallar çerçevesinde idare edilmesi konusunda yapılan yazışmalarda, bölgede sıbyan okullarına dair programların uygulanmasının mümkün olup olmadığı, bölgedeki eğitim konularıyla, maarif komisyonları tarafından tayin olunacak öğretmenlerin her türlü özlük işlemleri ile ilgili bilgi sorulması üzerine; vilayetteki İslam köylerinin hiç birisinde mektep bulunmadığı, çocukların yeni yöntem çerçevesinde eğitimlerinin sağlanması için okullar kurulmasının ve bu okullara öğretmenler tayin edilmesinin zorunlu olduğu, halkın son derece fakirlik ve yoksulluk içinde olması nedeniyle kurulacak okulların yapım masraflarına ve öğretmen maaşlarına katkıda bulunamayacakları belirtilmiş, bu çerçevede bütün İslam köylerinde zaten

mevcut olan imamlardan yardım alınarak ilk etapta çocukların devam zorunluluğunu sağlayarak dini ilimlerin öğretilmesi hususunda gerekli özenin gösterilmesi, imamları olmayan köylere acilen birer imam tayin edilmesi ve daha önce gönderilen programa uygun olarak tedrisata başlanmasının sağlanmasıyla zaman içinde eğitimin yaygınlaştırılması...”

Bu belgeden hareketle ulaşılabilecek bir başka sonuç da öğretmen yetiştirmede insan kaynağı sıkıntımızın uzun bir süre, hatta günümüze kadar devam ettiğidir. Yine bu dönemde öğretmen maaşlarına halkın katkıda bulunması da belgeden elde edilen bir başka bilgidir. Bu durum günümüzde de devam eden eğitime halkın katkısının bir başka boyutunu yansıtmaktadır.

Altıncı belge, düzenlendiği tarihte Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan, günümüzde ise Yemen taraflarındaki San'a ve Hudeyde Rüştiye mekteplerinin Miladi 2 Haziran 1896 (8. Cemaziyevvel 1314) tarihli ihtiyaç listesine ilişkindir. Belge, bir yönüyle ihtiyaç duyulan ders araç ve gereçlerinin miktarını belirtmekle birlikte diğer yönüyle o dönemde rüştiyelerde okutulan derslere ilişkin detaylı bilgi vermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Buna göre; San'a Rüştiyesi için İranlı Sadi Şirazi'nin Gülistan'ı, Farsça dil öğretimi kitabı olan Talim-i Farisi, Bina isimli Arapça dil öğretimi, hikmet sahibi kişilerin tavsiyelerini içeren Nasihat-ı Hukema, itikat, ibadet ve ahlak yönüyle dinî bilgilerin öğretimini ele alan İlmihal, Arapça dil öğretimi ele alan Avamil ve İzhar kitapları, Risale-i Erbaa, yine Arapça öğretimi ile ilgili Maksud, kısa İslam Tarihini ele alan Muhtasar Tarih-i İslâm, Arapça öğretimi kitabı olan Emsile, Matematik kitabı diye adlandırılabilir İlm-i Hesaptan İmal-i Erbaaya Dair Risale, geometri öğretimi ele alan Talim-i Hendese, günümüz Türkçesiyle Yeni Atlaslı Kısa Coğrafya diyebileceğimiz Yeni Muhtasar Coğrafya Mea Atlas, Türkçenin gramerini yapılandırılmasını içeren İnşa-i Türkî, yine Farsça öğretim ders kitabı olan Kavaid-i Farisi'nin okutulduğu anlaşılmaktadır.

Hudeyde Rüştiye Mektebinin çeşitli sınıfları için düzenlenen ihtiyaç listesinde ise şu kitaplar yer almaktadır. Kısaltılmış, genel hatlarıyla Geometri öğretimi ele alan Muhtasar Hendese, Atlaslı Yeni Ana hatlarıyla Genel Coğrafya diyebileceğimiz Muhtasar Coğrafya-yı Umumi Mea Atlas, Yeni Detaylı Atlaslı Genel Coğrafya denilebilecek Mufassal Coğrafya-yı Umumi Mea Atlas, ağırlıklı Aritmetiği içeren Külliyyat-ı Hesab, İranlı Sadi Şirazi'nin Gülistan'ı, matematikle ilişkili Hesap dersi için Usul Defteri, Ana hatlarıyla İslam Tarihi diyebileceğimiz Muhtasar Tarih-i İslam, Ana hatlarıyla Astronomi ilmi diyebileceğimiz Muhtasar Hey'et, günümüzde de aynı isimle anılan ve Türkçe öğretimi içeren Kavâid-i Lisan-ı Osmanî, Arapça dil öğretimi ile ilgili olan Nahiv-i Arabî ve Sarf-ı Arabî, itikat, ibadet ve ahlak yönüyle dinî bilgilerin öğretimini ele alan İlmihal, resim dersleri için Matbu Kara Kalem Resmi, Yeni Büyük Beş Kıta'yı içeren düzlem küre(Dünya Atlası) Kebir Harita Kitaat-ı Hamse Mea Küre-i Musattaha, Farsça öğretim kitabı Medhal Kavaid-i Farisî, resim çizmede kullanılan Resim Kâğıdı, ilk baskısı 1901 yılında yapılan Şemseddin Sami'nin meşhur Türkçe sözlüğü Kamus-u Türkî, Fransızca harflerini ve öğretimi içeren Fransızca Elifba, Fransızca okumaya yönelik Fransızca Kıraat, Fransızca sözlük olan Fransızca Kamus.

İhtiyat sınıflarına ait kitap ve risaleler şu şekilde belirtilmiştir: Türkçe alfabe olan **Türkçe Elifba**, Türkçe okuma kitabı **Türkçe Kıraat**, itikat, ibadet ve ahlak yönüyle dinî bilgilerin öğretimini ele alan **İlmihal** ile özellikle çalışkan öğrencilere ücretsiz dağıtılmak üzere içinde fenni bilgiler, faydalı bilgiler ve zarif resim ve şekiller bulunan eserler istenmiştir. Hudeyde Rüştiye Mektebi tarafından gönderilen ihtiyaç listesinde kitap veya araç-gereçlerden kaçır tane talep edildiğinin belirtilmemesi dikkat çekmektedir. Ancak belgenin sonunda, yirmi altı kalemden oluşan ihtiyaç listesindeki kitap, araç-gereçlerden kaçır tane satın alınarak gönderilmesi gerektiği, okulun 100 mevcutlu olduğu göz önünde bulundurularak Maarif Nezareti'nin takdirine bırakıldığına dair bir bilgi notu yer almaktadır.

Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta, her iki okul için talep olunan kitap ve risalelerin bir kısmının, taşra rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere bakanlık tarafından seçilen kitaplardan olmaması nedeniyle kitap ambarında bulunmadığı, taşra mekteplerinde okutulacak kitaplardan her mektep için kitap

ambarında mevcut olanlardan onar tanesinin, ücretlerinin nakliye masraflarıyla birlikte tahsil edilmek üzere postaya verildiği, kitap ambarında bulunmayan kitapların ise bedeli nakliye masrafları dâhil edilerek tahsil edilmek şartıyla hariçten satın alınarak daha sonra gönderileceği, ayrıca tedrisatın yalnızca Maarif Nezareti tarafından kabul edilen kitaplarla yürütülmesi konusuna önem verilmesi gerektiği Yemen Vilayetine bildirilmiştir.

Belgenin son kısımlarında yer alan ve daha önce dördüncü belgede de değinilen ders araç ve gereçlerinin hazırlanmış olan müfredata uygun olması gerektiği, bunun günümüzde de Milli Eğitim Bakanlığınca denetlenmesinin gerçekleştirildiği vurgulanmıştır.

Bu çalışmada incelenen yedinci ve son belge 17 Mart 1903 (17 Zilhicce 1320) tarihlidir. Belgede, Edirne İdadisi Müdür-i Sanisi (İkinci Müdürü) ve Riyaziye (Matematik) Hocası Kirkor Efendi'nin, 25 Ekim 1902 (12 Teşrinievvel 1318) tarihinde yazdığı arzuhalinde, on yıl öncesine kadar tüm idadi mekteplerin son sınıflarında hendese dersi okutulup birtakım uygulama çalışmaları yapıldığını ve bu çerçevede bütün okullara bu dersle ilgili halen okullarda bulunan araç-gereçlerin alındığını vurguladığı belirtilmiştir.

O dönemde bu aletlerden bahseden Türkçe bir kitap bulunmadığından bu konuda hizmet amacıyla ve iyi niyetle hendese dersi için kullanılan aletlerle ilgili Fenn-i Mesaha-i Arazi [Arazi ölçümü bilimi] adlı bir kullanım kılavuzu hazırladığını, ancak aynı dönemlerde son sınıflardan bu dersin kaldırılmasıyla kitabının atıl kaldığını anlatır. Gelineen noktada, son sınıflara hendese derslerinin tekrar konulmasının yanı sıra İdadi Ticaret ve Sanat şubelerinin 7. Sınıflarına Mesaha-i Arazi adıyla bir ders konulmasının kararlaştırıldığını ve bu ders için henüz bir ders kitabı belirlenmediğinden söz ederek daha önce kendisinin hazırladığı kitabın ders kitabı olarak okutulmasını bir nüshasını padişahın huzuruna takdim ederek talep eder.

Edirne Maarif Müdürü dilekçeyi iki gün sonra 14 Teşrinievvel 1318 [27 Ekim 1902] tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim eder. Konu Bakanlık tarafından, müzakere edilip değerlendirilmek üzere 3 Kanunisani 1318 [16 Ocak 1903] tarihinde Program Komisyonu'na havale olunur. Beş kişiden oluşan komisyon tarafından yapılan değerlendirme sonucu 23 Kanunisani 1318 [5 Şubat 1903] tarihinde açıklanmış ve Kirkor Efendi'nin hazırlamış olduğu Fenn-i Mesaha-i Arazi adlı eserin Topoğrafya'dan ibaret olduğu ve içerik açısından programa uygun olmadığı belirtilerek kabul edilmesinin mümkün olmadığı açıklanmıştır.

Sonuç

Belgelerden yola çıkarak materyal kullanmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda, dersi konuşma ve öğretmenlerin her derste incelenecek unsurları, mümkün değilse mücessem şekillerini yani modellerini, bu da mümkün değilse resimlerini bulundurmaları, bunları yalnızca öğrencilere göstermekle yetinilmeyerek onları her bakımdan ve gerekli duyu organlarını kullanarak kendilerine incelemek gerekmektedir (Akısan, 1946: 5-6). Çilenti (1984: 56) günümüz eğitim sisteminde de yukarıda belirtilen hususları, Dale'nin yaşantı konisinden de yararlanarak öğrenme olayına ne kadar duyu organı katılırsa öğrenme düzeyinin ve miktarının (kalcılığının) o oranda artacağını belirtmektedir.

Kaynakça / References

Akisan, A. R (1946). Derslerimizi Nasıl Okutalım?, M. Sadık Kâğıtçı Matbaası. İstanbul.

Başaran, İbrahim Ethem (1992). *Eğitime Giriş*, Kadioğlu Matbaası, 9. Baskı, Ankara.

Cevdet, Mehmet Muallim (1978). Mektep ve Medrese, Çınar Yayınları No:1, İstanbul.

Cırtlı, Hüseyin Hüsnü (1983). *İlköğretim*, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, MEB Yayınları, İstanbul.

Çilenti, Kamuran (1984). *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Kadioğlu Matbaası, Ankara,

Demirel, Özcan (2003) Eğitim Sözlüğü-Education of Dictionary, Pegem Yayınları, Ankara: İkinci Baskı.

Demirel, Özcan; Zeki Kaya (2012). *Eğitim Billimine Giriş*, Edirörler Özcan Demirel, Zeki Kaya, Pegem Akademi 7. Baskı, Ankara.

Ergin, Osman Nuri (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, I. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul.

Fortna, Benjamin, C. (2013). *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Çev. Mehmet Beşikçi. İstanbul.

Karpat, Kemal H. (2013). *İslâmın Siyasallaşması*, Timaç Yayınları, 3152 Tarih İnceleme Araştırma Dizisi No:53, Haziran 2013, 5. Baskı, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2016). *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Smith, Adam (2016). İngilizce ilk baskı 1776, *Milletlerin Zenginliği*, İş Bankası Kültür Yayınları Çevirenler: Haldun Derin, Sunuş: Gülten Kazgan, 2016 İstanbul.

Yakupoglu, Kenan (2006). *Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Bilimevi Basın Yayın Ltd Şti, İstanbul.

İnternet Adresleri / Web Sources

https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslar%C4%B1n_Zenginli%C4%9Fi#/media/File:Uluslar%C4%B1n_Zenginli%C4%9Fi.jpg

Ekler / Appendix

1. BELGE; BOA. MF. MKT, 1-116
2. BELGE; BOA. MF. MKT, 106-33
3. BELGE; BOA. MF. MKT, 1166-58
4. BELGE; BOA. MF. MKT, 1180-72
5. BELGE; BOA. MF. MKT, 142-94
6. BELGE; BOA. MF. MKT, 339-40
7. BELGE; BOA. MF. MKT, 691-16

خود و لایحه بلیکیت

مجلس مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان

صاحبان مکتبہ رشیدی

مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان
مکتبہ رشیدی نگر انجمن ترقیہ تعلیمات ہندوستان

۱۱۱۱

1/116

طبرستان

معرف نامه

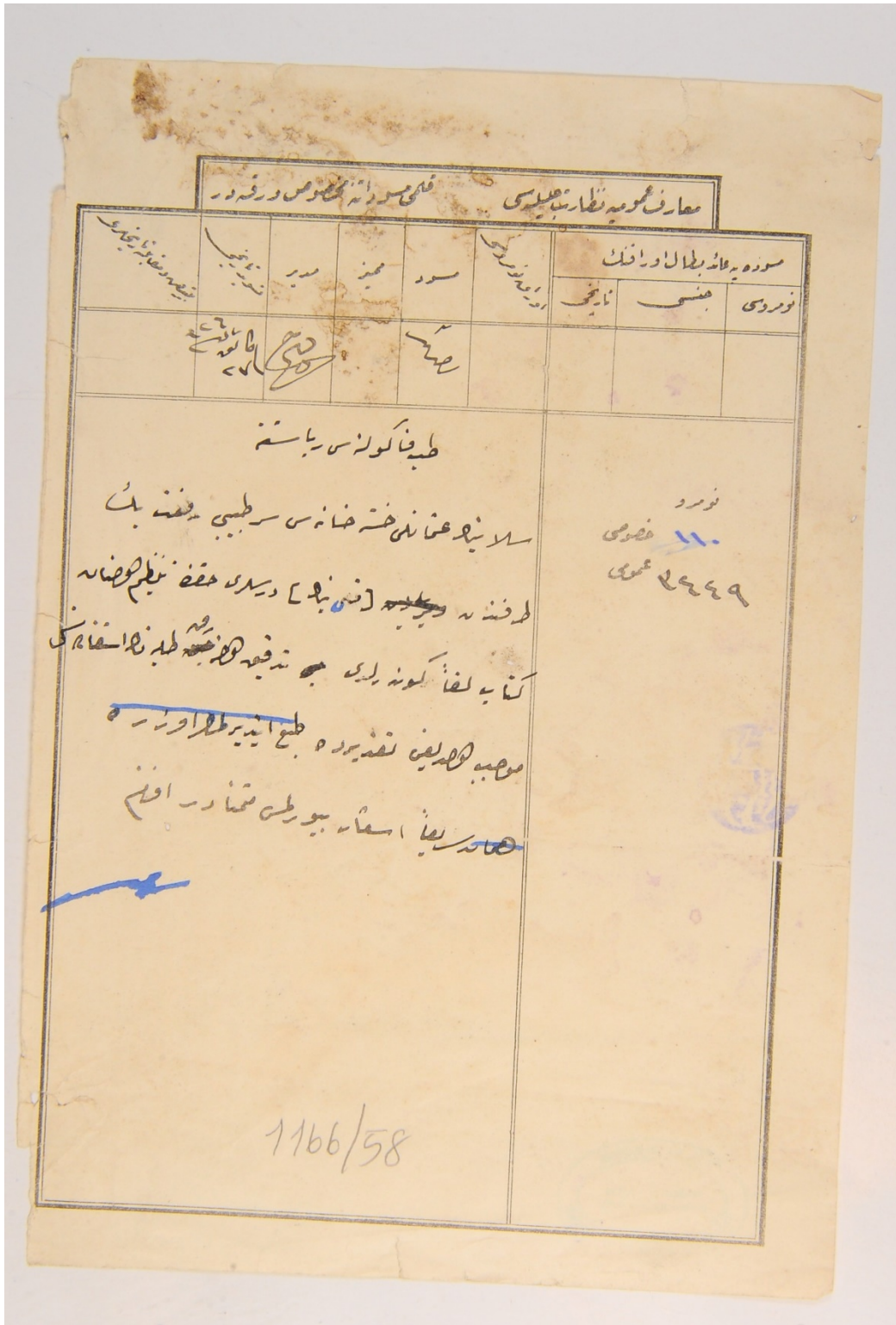
مکتوب
عدد
۹

ولایت اقم خمیری
بسمه تعالی و کزنده مقدسات را بدیده شدیدی بجهت روس اولاد خلیفه و ساره نک تقدیری بیه اردو نفسی و کفایت با
سالنامه و نیز لغای عمده و تقدیم اولاد و کز اولاد و نیز در مجرای خلیفه و ساره نک ایالی خصوصاً اقصا ایله اوردیم جویش با
روزنامه خمیره که اولاد - ۱۹۸
و کس اولی و سردار
ولایت طبرستان

106/33

EK 2-B- BOA. MF. MKT, 106-33

EK 3; BOA. MF. MKT, 1166-58

نوع محررت	نمبر	تاریخ	موضوع
واحد و دو خطه تحریریه	۶		واحد و دو خطه

ولایت میدری را در وقت واقف اسلام فرانسه بر سر ملت جهان تأسیس مباد
 نظام نام سنگ نسیب ایدیک اوزده عهد جامعه اراضی محقق سلف عالیله بد
 جریه ایدیم مخاربه جویک مذکور نظام نامه بن ملکات صیانتیه عامه اوز
 اطفالک اوزارجه تظیفه صلیبیه ساری قوسونری مدقیق نسیبیه لایحه
 مسلم عواند بن اعلمه سنه قرا اهلایجه وقتین محمد بولنامه نقله فارسی
 حکومتی بقیه مرتبه سنه تظیفه اجلیه افغانی علی انشا اولی و اکره نظام
 نام بن ~~تظیفه~~ ^{افغان} ملکات سنه و در وقت محقق جهانیه محمد بن ایدیک
 جوریه ایضا بقیه حکومتی ملکات سنه کوره و سنه عیدک استغفار ایضا
 رعایتیه ع سابقه ایجابانه محمد کوره و سنه عیدک استغفار ایضا
 ایله جویا بودقه و ارا اولی ^{سازمان} تا بقیه و ایل لایحه
 خرید عید لایحه واحد و لایحه فائده قای اسلامیه لایحه ایضا
 ملکات اولی لایحه اطفالک جمع نسیبیه اصول جدید اوزده نسیبیه سنه
 ملکات تأسیس و مؤخره نسیبیه لایحه ایضا اهلایجه قفا و حضوره جریه
 مصارف انشائیة اعلمه و در واقع صورتی محمد اولی سنه
 قار اولی لایحه رعایتیه نسیبیه و ارضیات اولی کوشه شهر مسلم
 عالیله اولی لایحه اوزده تصدیه درجه انشائیة بقیه و در وقت محمد اولی لایحه
 صیانتیه انشائیة بقیه اولی بوقوعه انشائیة لایحه و در وقت محمد اولی
 نسیبیه جریه جاریه و نظام نامه بن بولنامه اولی و اطفالک جمع نسیبیه
 قای مصارف لایحه کوره حکومتیه قوه استراک مصلحتی سالیانه استغفار
 بایدهن قفا لایحه ایضا تصدیه اولی لایحه قطع نظر همه اعانه مصلحتی ایضا
 شدن اولی جی اسلام نسیبیه در وقت ملکات بقیه محمد اولی لایحه

142/94

EK 5-A; BOA. MF. MKT, 142-94

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

تاریخ تغییر	ردیف	کتاب	مقدم	توضیحات	ملاحظات	تاریخ	محل
۱۳۰۲/۱۰/۱۰	۱	کتابخانه مجلس شورای اسلامی	کتابخانه مجلس شورای اسلامی	کتابخانه مجلس شورای اسلامی	کتابخانه مجلس شورای اسلامی	۱۳۰۲	مجلس
<p>بسمه و لا اله الا الله</p> <p>صفا و حدیقه رسیده بکتابخانه در تاریخ اول فروردین ۱۳۰۲ در روز دوشنبه موروثی قریباً پنجاه و نه جلدی است که در این کتابخانه موجود است و در بعضی موارد اول فروردین در روز چهارشنبه کتابخانه رسیده و در بعضی موارد در روز پنجشنبه به کتابخانه رسیده است و در بعضی موارد در روز شنبه رسیده است و در بعضی موارد نقد ادب بوده و در بعضی موارد در روز یکشنبه رسیده است و در بعضی موارد اسالی و کتابخانه موجود است و در بعضی موارد در روز دوشنبه رسیده است و در بعضی موارد اول فروردین رسیده است و در بعضی موارد در روز سه شنبه رسیده است و در بعضی موارد عزیز است و در بعضی موارد در روز چهارشنبه رسیده است و در بعضی موارد کتابخانه رسیده است و در بعضی موارد در روز پنجشنبه رسیده است و در بعضی موارد</p>							

337/40

EK 6 A; BOA. MF. MKT, 339-40

صفا مکتب رسیده ایچونه لزومی اولان کتب و رسائل بو صله بیده

کتابه	۲۰	نظم فارسی	۶۰	بنا	۸۰	نصیحت حاکما	۱۰۰	علمک	۱۰۰	عوائد	۷۰	اطراف	۲۰	رساله اربعه	۸۰	مقصود	۹۰
-------	----	-----------	----	-----	----	-------------	-----	------	-----	-------	----	-------	----	-------------	----	-------	----

مختصر تاریخ اسلام	۳۰	امثال	۱۰۰	علم حسابده اعمال اربعه	۷۰	تعلیم هند	۲۰	یک مختصر جغرافیا	۶۸	مع اطلس	۶۸
-------------------	----	-------	-----	------------------------	----	-----------	----	------------------	----	---------	----

انیشا ترکی	۲۰	قواعد فارسی	۱۰
------------	----	-------------	----

مکتب لزومی اولان کتب و رسائلک جنس و مقداری میسه بو صله تقدیم قلمسه اولیغی عرض اولوز

الداعی
معالم

339/40

کتابت در عهد صفوی مختلفه سنه ۱۰۰۰ کتبه
مردانی

- مختصر لغت
- مختصر اخبار و عیون مع الهدی
- نصیح مغربیان محمد مع الهدی
- کلیات حساب کتاب
- احول دوزخ
- مختصر تاریخ اسلام
- مختصر لیلیت
- نظم
- قواعد سماعک
- تجوید
- فنون عربی
- مفردات ترکیه
- علم حال
- طبوع قره قلم رسم
- کیر فربطه قطمان فرباطه
- مدخل قواعد فارسی رسم کاتبه قاموس ترکی
- فرائض الفبا
- فرائض جه زائت
- فرائض فیه

جلیبقا بن کردانه مجاناً توزیع ایلتک اوزره تعلیمات فیه و لغات فیه و اشکال فیه بی جادی
آثار .
اجتباط صفدینه عاده کتب و رسائل مختلفه

ترکیه الفبا   ترکیه زائت   علم حال

۳۶
کتاب موجوده بوز اولدوقونه نظر اولدوم کورینه جه اعدادی بیایمه اینک معاری تطایر
جبله سک رای اجابت قرینه نظر اولدوم

339/40

EK 6 C; BOA. MF. MKT, 339-40

کتابت شیخ صفی قزوینی سنه ۱۰۰۰ هجری
معدیه
فردوسی

مختصر لغت   مختصر جغرافیای عمده مع الهدی   نقص جغرافیای عمده مع الهدی   کلیات حساب کسب

اصول دینی   مختصر تاریخ اسلام   مختصر لغت   نظم   قواعد سماع   تجوید

فنی عربی   مفردات ترکیه   علم حال   طوبیخ قره قلم رسم   کیر فربطه قطمان قورانه
مطهره

مدخل قواعد فارسی رسم کاعده قاموس ترکی   فرانسه الفبا   فرانسه فرانت   فرانسه فرانت

جلیبقا سارخانه بجانا توزیع ایلک اندره تعلیمات قییه و لغات فنییه و اشکال طرفیه بی جاوی
آثار

افینا له صفارینه علامه کتب و رسائل فتنه

ترکیه الفبا   ترکیه فرانت   علم حال

۳۳۹/۴۰

کتابت موجوده یوز اولدوقینه نظر اولدوم کونیه جیه اعدادی بیایسه اینک معارف نظام
جیلده سیک رائی اجابت قرینته نوله فرانت

339/40